

УДК 330.131.7: 368.01

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТА СТРАХОВИХ
РИЗИКІВ**

*В. О. Кравченко, аспірант, ДЗ «Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка», vidok_bars@mail.ru*

*Ю. З. Драчук, доктор економічних наук, професор, ДЗ «Луганський
національний університет імені Тараса Шевченка», tek1_ier@mail.ru*

Розглянуто сутність поняття «економічний ризик», окреслено основні характеристики ризикових ситуацій. Встановлено складові страхового ризику та виокремлено його ознаки. Наведено інтерпретацію страхового ризику та форм його перетворення в нову якість. Визначено основні та додаткові критерії страхового ризику. Розмежовано ознаки економічного і страхового ризиків.

Ключові слова: економічний ризик, ризикова ситуація, характеристики ризикових ситуацій, страховий ризик, критерії страхового ризику, ймовірність страхової події.

Постановка проблеми. Діяльність страхових компаній на ринку страхових послуг, їх фінансова безпека, платоспроможність та фінансова стійкість залежить від специфічності економічної сфери – страхування, яке пов'язано з ризиками фізичних і юридичних осіб (життєдіяльність людей, підприємницька діяльність). Тому страхування має власну економічну основу, оскільки його особливе значення полягає в тому, що предметом страхування є складна система фінансових відносин на ринку страхових послуг, в якій задіяні, по-перше, фізичні та юридичні особи, що потребують захисту своїх майнових інтересів від випадкової небезпеки, по-друге, страхові компанії, котрі професійно забезпечують такий захист через спеціальні страхові резерви. Сукупність страхових фінансових відносин виникає і функціонує тільки у зв'язку з економічними ризиками, які є передумовою виникнення страхових ризиків, що поєднують страхування і страхову справу. Поєднання ризику і страхування, на наш погляд, слід розглядати в кількох аспектах. По-перше, з точки зору економічних ризиків страхувальників, які використовують страхування як метод управління ризиками, а по-друге – страхових ризиків як вартісного виразу передбачуваної події, яка спричиняє збитки. Це зумовлює необхідність дослідження ключових характеристик ризику і ризикових ситуацій та поглибленого розуміння сутності й ознак страхового ризику, встановлення загального і особливого цього виду ризику з власне економічним ризиком. Такий теоретичний підхід дозволить дослідити еквівалентність економічних інтересів суб'єктів ринку страхових послуг та визначити особливості страхового захисту як вихідної основи формування фінансової безпеки страхових компаній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним питанням ризиків господарської діяльності приділяється значна увага в сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі. Багатоаспектний характер цього напрямку досліджень зумовлює звернення до наукових розробок таких вчених, як Ю. Бріхмен [1], І. Т. Балабанов [2], В. В. Вітлінський [3], Р. Т. Юлдашев [4], О. С. Олексюк [5], Н. В. Ткаченко [6], К. Дж. Ерроу [7], А.

С. Шапкін [8], В. Д. Базилевич [11], М. М. Фурман [12] та інших. Незважаючи на значні досягнення науковців в теорії ризиків, на сьогодні все ще відсутня єдина позиція вчених щодо трактування сутності ризику, його складових, характерних рис та ознак. Подальшого розвитку потребують питання, пов'язані зі страховим ризиком, його сутністю, ознаками, критеріями і формами перетворення в нову якість.

Формулювання мети статті. Метою статті є розвиток наукового розуміння сутності, ключових характеристик, ознак економічного і страхового ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільшою мірою ризик знаходить свій прояв у сфері підприємницької діяльності, яка завжди пов'язана з невизначеністю та ймовірністю настання позитивних чи негативних наслідків, що можуть виникати в результаті вибору і реалізації управлінських рішень щодо витрат на організацію виробництва, реалізацію товарів і послуг. Розвиток підприємницької діяльності розширює сферу ризиків, збільшує кількість ризикових ситуацій. Так, наприклад, стрімке збільшення дебіторської заборгованості пов'язано з ризиком неповернення грошових коштів у визначений термін, розміщення тимчасово вільних грошових коштів на депозитних рахунках та в цінних паперах спричиняє ризик отримання недостатнього відсоткового доходу (порівняно з темпами інфляції). Імпортно-експортна діяльність підприємців зустрічається з ризиком втрат від несприятливої кон'юнктури на ринку валюти. Ризик, ймовірність настання несприятливих подій та невизначеність – це супутники підприємницької діяльності, які об'єктивно мають місце в умовах ринкової економіки. Наявність ризику передбачає необхідність вибору одного із можливих варіантів управлінських рішень, в процесі прийняття якого підприємці обирають найбільш прибутковий та найменш ризиковий альтернативи розвитку своєї діяльності.

Аналіз економічної літератури свідчить, що сфера визначень поняття «ризик господарюючих суб'єктів» є дуже широкою – від розуміння його у якості події, фактора і небезпеки до таких загальних визначень як економічна, об'єктивна чи / або суб'єктивна

категорія. Це частково пояснюється багатоаспектністю ризику, який має у різних ситуаціях доволі протилежні риси та включає у себе різні елементи. Важливим при дослідженні ризику є виявлення основних моментів, які є найбільш характерними, поперше, для ризику взагалі, і, по-друге – як економічного ризику, характерного для будь-якого суб'єкта господарювання.

Для теоретичного узагальнення визначення поняття «ризик» доцільно здійснити групування за наступним діапазоном ототожнення визначення підходів щодо його інтерпретації за допомогою ключових слів.

1. Подія, небезпека – усвідомлена можливість небезпеки; можливість здійснення небажаної події; подія, яка може відбутися чи не відбутися; у випадку настання такої події можливі три економічні результати – негативний (збиток), нульовий, позитивний (виграш, вигода, прибуток) [1; 2].

2. Ймовірність – настання ризикової події, яка призводить як до позитивних, так і негативних наслідків; ймовірність зазнати збитки або втратити зиск (кількісно вимірювана невпевненість одержання відповідного доходу або збитку); ймовірність того, що події, які очікуються або не передбачуються, можуть мати негативний вплив на здатність суб'єкта господарювання продовжувати достатньо дохідний бізнес [3].

3. Невизначеність прийняття рішень – об'єктивно існуюча невизначеність та конфліктність; об'єктивна категорія, притаманна кожному економічному та фінансовому або іншому рішенню незалежно від того, розуміє чи не розуміє цю ситуацію особа, яка приймає рішення; суб'єктивна оцінка об'єктивної невизначеності настання випадкової події; діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності у ситуації неминучого вибору [4–7].

У загальному розумінні більшість науковців розглядають ризик як економічну категорію, об'єктивну категорію, суб'єктивну оцінку об'єктивної невизначеності, об'єктивно – суб'єктивну категорію, характеристику рішення. Виходячи із загальних положень визначення ризику, можна об'єднати його ключові характеристики за наступними напрямками:

– загроза несприятливого результату

одного очікуваного явища;

– об'єктивне явище у будь-якій сфері діяльності, прояв відокремлених ризиків (можливість настання певної несприятливої події);

– ймовірність настання страхової події, яка несе за собою як позитивні, так і негативні результати;

– подія, яка може відбутися чи не відбутися;

– негативне відхилення фактичних результатів від планових (ризик втрат, ризик збитків);

– невизначеність настання випадкових подій.

Звідси, якщо мова йде про економічний ризик підприємницької діяльності, можна виявити його характерні риси за допомогою ризикових ситуацій, до яких варто віднести:

– наявність економічної невизначеності;

– ймовірність наслідків та очікуваних результатів;

– ймовірність виникнення збитків або одержання додаткового прибутку;

– дія об'єктивних і суб'єктивних подій (факторів).

Отже, ризикова ситуація – це економічна невизначеність настання ймовірнісних несприятливих подій. Таке визначення ризикових ситуацій зумовлює розглядати ризик у контексті прийняття рішень. Український дослідник О. С. Олексюк зазначає, що у будь-якій діяльності присутній фактор ризику, тобто невпевненість в ефективності фінансових чи господарських операцій, невизначеність самої діяльності. На думку вченого, під поняттям «прийняття рішень» слід розуміти «одноразовий акт вибору деякої альтернативи з визначеної її множини» [5, с.4–5]. За визначенням лауреата Нобелівської премії К. Дж. Ерроу, поняття «вибір» містить цілий ряд можливостей. Вибір споживача залежить від його доходів і цін на товари, які мають для нього різну користь. Вибір продавця визначається сьогоднішніми цінами на ресурси та майбутньою кон'юнктурою ринку збуту [8, с.98]. Зазначимо, що альтернатива є невід'ємною складовою проблеми прийняття рішень за умов невизначеності – це варіанти дій, якщо

немає з чого вибрати, то нема ні вибору, ні невизначеності. Необхідно звернути увагу на те, що визначення ризику в контексті прийняття рішень ґрунтується на об'єктивній основі невизначеності, нечіткій інформації на момент його оцінювання та прийняття управлінських рішень [4, с.49–53]. Крім того, ризик має об'єктивну природу, оскільки він є формою якісно-кількісного вираження реально існуючої невизначеності. Суб'єктивність ризику виходить із того, що ризик завжди пов'язаний із вибором обумовлених альтернатив і визначенням ймовірності їх результату [7, с.7]. Розуміння суб'єктивної природи ризику зумовлюється й тим, що в економіці діють реальні люди зі своїм досвідом, інтересами, схильністю чи несхильністю до ризику [4, с.54].

Отже, виходячи із того, що ризик є формою вираження невизначеності настання ймовірнісних подій і завжди пов'язаний із варіантами дій та визначенням ймовірнісних результатів, приходимо до розуміння ризику як об'єктивно-суб'єктивної категорії.

Усвідомлення значущості ризику як об'єктивно-суб'єктивної категорії дозволяє визначити його ключові ознаки в економічній діяльності суб'єктів господарювання. Ознаки ризику в сукупності мають висвітлювати його специфіку та дозволяти виокремлювати категорію ризику з-поміж інших економічних категорій.

Аналіз літературних джерел щодо ризику в економічній сфері дозволив виявити його ознаки та об'єднати їх за такими напрямками [2; 7; 11–12]:

1. Всеосяжність ризику і його масштабність. Ризик як об'єктивна реальність суб'єктів господарювання виникає внаслідок соціально-економічних та політичних змін, які можуть негативно впливати на діяльність і розвиток підприємницької діяльності, що завжди сприймається фізичними й юридичними особами як ризик.

2. Неможливість вичерпно передбачити майбутнє економічних процесів, наприклад, зміни фінансово-економічної політики країни.

3. Ризик зумовлюється необхідністю подолання невизначеності для конкретного суб'єкта господарювання.

4. Невизначеність зумовлює економічний ризик підприємницької діяльності, який кількісно характеризується суб'єктивною оцінкою ймовірності, тобто очікуваного максимального чи мінімального обсягу прибутку (збитку) від вкладення власного чи/та позикового капіталу. Перш за все, економічний ризик підприємницької діяльності полягає в невизначеності господарських операцій, тобто невідомих зовнішніх обставин і перспективи їх змін.

5. Чим більшою є невизначеність господарських ситуацій у прийнятті рішень, тим вищою є й ступінь економічного ризику, який розподіляється на припустимий, критичний та катастрофічний. Під припустимим ризиком (P_d) розуміється ризик у межах його середнього рівня відносно інших видів діяльності та інших суб'єктів господарювання (P), тобто має місце нерівність: $P_d < P$. Під критичним ризиком (P_{kr}) розуміється ризик, рівень якого вище середнього, але в межах максимально допустимих значень ризику (P_{max}) даного сектору економіки за визначеним видом діяльності: $P_d < P_{kr} < P_{max}$. Катастрофічний ризик ($P_{кат}$) – це ризик перевищення максимальної межі ризику (P_{max}), яка має місце в окремій економічній системі; наявність катастрофічного ризику пояснюється нерівністю: $P_{кат} > P_{max}$;

6. Необхідно розрізняти економічний ризик як категорію та кількісну оцінку ступеня ризику за його показниками у фінансово-економічній сфері – чим вища ступінь ризику, тим більшою мірою виявляється об'єктивна необхідність страхування.

7. Під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища та взаємодії об'єктивно-суб'єктивних чинників діалектично змінюється в часі ступінь та структура складових ризику – чим вища взаємодія економічних, політичних, соціальних систем, тим складнішою може бути структура ризику (невизначеність, ймовірність настання несприятливих подій). Водночас, чим більша невизначеність господарських операцій, тим вища ступінь ризику.

Ознаки ризику підприємницької діяльності проявляються у відповідності із дією законів діалектики. Кожна з ознак ризику є носієм відносно різних сторін економічних

взаємовідносин, які протистоять одне одному, а разом забезпечують кількісний розвиток економічних відносин на ринку, який веде до нової якості таких відносин – нова якість цих відносин породжує нову кількість, яка, в свою чергу, веде до нової якості. Так відбувається розвиток. Для підприємця ухилятися від ризику означає відмову від можливого прибутку, тобто від розвитку підприємницької діяльності. Хто не ризикує, той не має й прибутку.

Отже, в основі усіх підходів до визначення економічного ризику підприємницької діяльності та його ознак є невизначеність та ймовірність настання несприятливих подій, які взаємодіють між собою і є складовими економічного ризику і визначають його структуру.

Необтяжених ризиком господарюючих суб'єктів практично не існує – невизначеність є першопричиною ризику підприємницької діяльності [4]. Ймовірність збитку, невизначеність і необхідність покриття можливих витрат спричиняє потребу в страхуванні як способу управління ризиком, котрий передбачає передачу ризику на основі договору від однієї сторони – іншій, що надає можливість юридичним і фізичним особам відшкодувати свої економічні витрати та втрати у випадку настання несприятливих подій. Для передачі економічного ризику до ринку страхових послуг він повинен мати ознаки страхового ризику.

Серед множини визначень у літературних джерелах під страховим ризиком розуміється:

– об'єктивна невизначеність події, часто небезпечної, яка приводить до збитку і тому зумовлює до страхування [3, с. 685];

– подія, що має ознаки випадковості та вірогідності настання, з приводу якої відбувається страхування [11, с.229];

– конкретний страховий випадок, тобто певна небезпека, від якої проводиться страхування; ймовірність завдання шкоди життю, здоров'ю, майну страхувальника (застрахованого) в результаті страхового випадку; передбачувана подія, на випадок настання якої здійснюється страхування; частина вартості майна, неохопленої страхуванням; відповідальність страховика; об'єкт страхування; вид відповідальності [12, с. 85].

Перш за все слід зазначити, що поняття «страховий ризик» у відомій літературі зі страхування переобтяжено різним змістом. Це зумовлює необхідність уточнення ознак страхового ризику, що характеризують його сутність та взаємозв'язок із головною ознакою страхування – зв'язком випадкових небезпечних подій з ймовірністю їх настання. Ця головна ознака страхування пов'язана з предметом діяльності страхових компаній, які приймають на себе ризик тільки за випадковими подіями – сприятливі події не є предметом діяльності страховиків. Термін «випадкова подія» означає як передбачувані події, так і ті, які можуть відбутися або ті, які можуть і не відбутися. Таке визначення випадкових подій співпадає з Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ IFRS B2), де визначено, що ризик є сутністю договору страхування. Відповідно, щонайменше одне з перерахованого нижче, є невизначеним на початок дії договору страхування: чи відбудеться страховий випадок?; коли він відбудеться?; яку суму страховику доведеться виплатити, якщо він має відбутися? [9].

Такі питання розглядаються в теорії ймовірності, акцентованої на класичний математичний підхід визначення випадковості, де під подією (випадковою подією, можливою подією) розуміється всілякий факт, який за результатами досвіду може відбутися чи не відбутися [13]. Поняття «випадкова подія», «можлива подія», «подія» є однозначними, оскільки кожне визначення закінчується досить важливою фразою – «може відбутися чи не відбутися».

Зазначається, що страховий підхід до визначення страхових подій не суперечить наведеному в теорії ймовірності. У страхуванні випадковою визначають подію, яка є несподіваним, ненавмисним, непередбачуваним випадком. Страхування забезпечує захист саме від негативних наслідків, виникнення яких пояснюється випадковістю подій [3, с.567]. Заздалегідь відома страхувальнику подія не підлягає страхуванню, оскільки вона не є випадковою. Отже, випадковість подій є головною ознакою страхування.

Наступною важливою ознакою страхування є ймовірність настання випадкових

подій, де поєднуються:

- математичне значення ймовірності;
- метод наукового пізнання кількісних (не якісних) закономірностей випадкових подій.

Розмежування наведених ознак страхування (ймовірність і випадковість) важливо не тільки з огляду на теорію страхування, а й для теорії актуарних розрахунків, що поєднують теорію ймовірності та страхову математичну статистику, де використовується:

- статистична ймовірність для випадкових подій як сукупності однорідних ризиків, що дозволяє застосовувати в розрахунках закон великих чисел – стосовно невизначених подій такий закон не діє;
- частота подій як кількісне визначення ймовірності за формулою:

$$V(A) = \frac{N}{M} \quad (1),$$

де: $V(A)$ – частота подій A (ймовірність);

N – кількість випадків, які спричинили подію A ;

M – загальна кількість випадків за окремий період часу.

Ймовірність вимірюється за шкалою від 0,0 (подія неможлива) до 1,0 (подія на 100% може відбутися). Такі крайні межі ймовірності не підлягають страхуванню, оскільки кількісне визначення ймовірності показує чисельну міру виникнення випадкових подій (вище 0,0 та менше 1,0), наслідком прояву яких є страховий випадок.

Згідно законодавству України, страховий ризик визначається як певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання [10, ст.8]. Це визначення, на нашу думку, потребує деякого уточнення терміну «певна подія», до якої можна віднести, поперше, непередбачувану, достовірну, заздалегідь відому подію, яка завжди має відбутися – така подія не відноситься до страхового ризику; по-друге, передбачувана, випадкова, очікувана подія, яка може відбутися чи не відбутися, належить до страхового ризику. Звідси, об'єкт страхування знаходиться на страховому ризику, як подія, яка повинна мати ознаки ймовірності і випадковості настання. Отже, у страховому законодавстві, на наш погляд, більшої наукової ко-

ректності набуває визначення страхового ризику терміном «передбачувана подія».

Згідно ст.8 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» визначено, що страховим випадком є «подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася, і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі» [10, ст.8]. Отже, передбачувана подія, яка відбулася (страховий випадок), не є страховим ризиком. Такий висновок можна обґрунтувати логічною послідовністю ознак страхового ризику як об'єкта страхування (рис. 1).

Страхуванню підлягає тільки чистий (страховий) ризик. Страхова теорія виділяє спеціальні критерії, за якими страхові компанії приймають на свою відповідальність страхові ризики [14, с.106]. На наш погляд, такі критерії слід розмежовувати на основні і додаткові.

1. Основні – це вартісні критерії страхового ризику, а саме:

- у випадку настання подій чистий ризик обов'язково спричиняє збиток; (цей критерій відповідає ризиковому, класичному страхуванню);

- ризик, як передбачувана подія, повинен мати ознаки випадковості і ймовірності їх настання;

- реалізація ризику і його наслідків повинна бути статистично фіксована і об'єктивно вимірювана грошовими одиницями.

2. Додатковими критеріями страхового ризику є:

- настання страхового випадку не повинно бути пов'язано з діями власника полісу;

- ризик при його реалізації повинен охоплювати значну кількість однорідних об'єктів, що дозволятиме застосовувати закон великих чисел і принципи страхової компенсації;

- наслідки ризику не повинні бути катастрофічними;

- ризик повинен мати суб'єктивний характер, оскільки він пов'язаний із майновими інтересами страхувальників.

Слід зазначити, що тільки фактично реалізований страховий (чистий) ризик

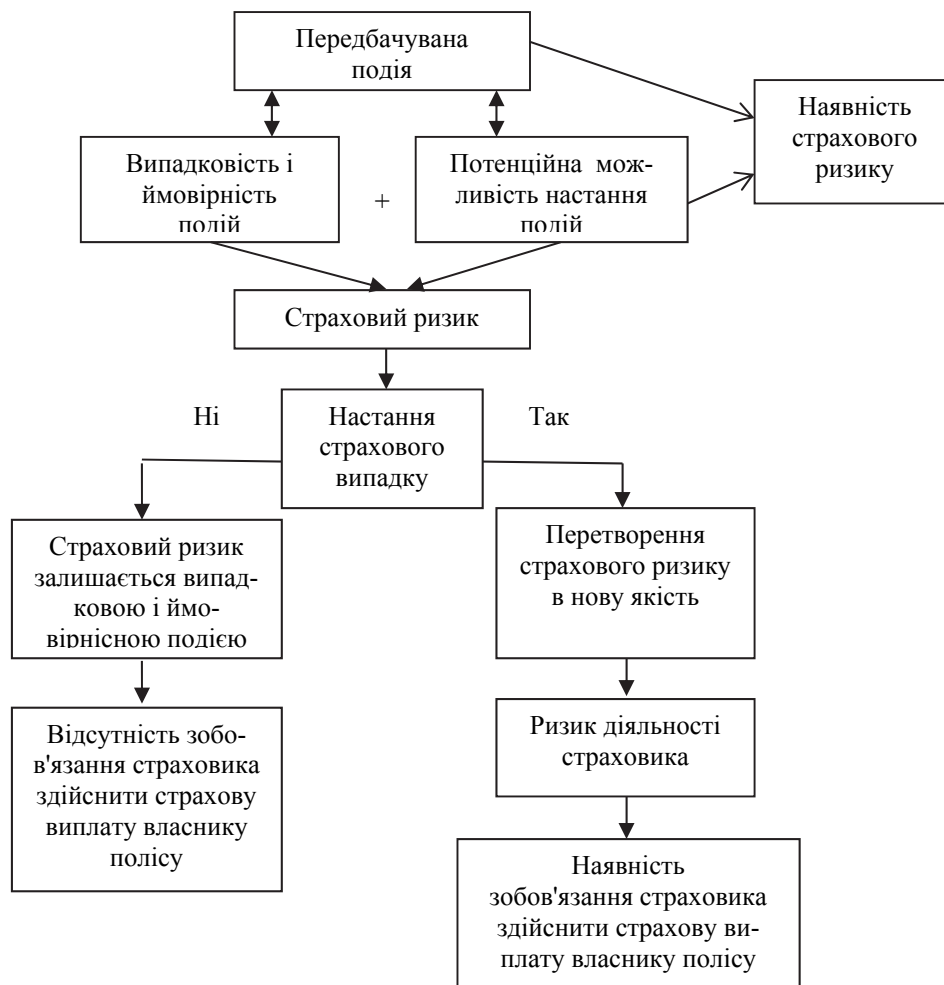

Рис. 1. Інтерпретація страхового ризику і його перетворень в нову якість

трансформується у страховий випадок, який не відноситься до страхового ризику.

Висновки. Дослідження дозволило визначити, що страховий ризик – це передбачувана подія, яка має ознаки ймовірності та випадковості настання і обов'язково спричиняє збиток. Страховий ризик є вартісним виявленням ймовірної події. За сучасної теорії ризиків, економічні ризики можна визначати як об'єктивно-суб'єктивну категорію, що притаманна кожному економічному рішення та пов'язана з невизначеністю ситуації за умов обов'язкового (необхідного) вибору альтернативних варіантів.

Страхуванню підлягає тільки чистий (страховий) ризик як передбачувана подія, котра має ознаки ймовірності та випадковості настання. Наявність страхового ризику пояснюється випадковістю (подія з несприятливими наслідками, котра може відбутися чи не відбутися), небезпекою (потенційна

причина збитків), повідомленням про розміщення ризику на ринку страхових послуг, де страховий ризик набуває вартісного вираження передбачуваної події, яка спричиняє збиток.

Література:

1. Бриггем Ю. Финансовый менеджмент. Полный курс: В 2-х т. Пер. с англ. / Ю. Бриггем, Л. Гапенски. – СПб.: Экономическая школа. – 2009. – 497 с.
2. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент / И. Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
3. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві: [монографія] / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
4. Юлдашев Р. Т. Страховой бизнес: Словарь-справочник / Р. Т. Юлдашев. – М.: «Анки», 2005, – 832 с.
5. Олексюк О. С. Системи підтримки прийняття фінансових рішень на мікрорівні: [монографія] / О. С. Олексюк. – К.: Наукова думка, 1998. – 507 с.
6. Ткаченко Н. В. Ризики діяльності страхових компаній: теоретичний аспект / Н. В. Ткаченко // Фінанси України. – 2010. – № 7 – С. 84–92.

7. Эрроу К. Дж. Информация – как товар / К. Дж. Эрроу // [Электронний ресурс] Режим доступу: <http://polit.ru/article/2013/03/31/arrow>.
8. Шапкин А. С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций: [монография] / А. С. Шапкин. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2003. – 544 с.
9. Міжнародні стандарти фінансової звітності (IFRS) 4 «Договір страхування» // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://consultant.ru/document/cons_doc_LAW_147866.
10. Про внесення змін до Закону України «Про страхування»: Закон України від 4 жовтня 2001 р. // [Електронний ресурс / Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/357-16>.
11. Страхування: підруч. / За ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
12. Фурман М. М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку: [Монографія] / М. М. Фурман. – Київ : Наук. думка, 2006, – 165 с.
13. Вентцель Е. С. Теория вероятности / Е. С. Вентцель, Л. А. Овчаров. – М. : Наука, 1969. – 165 с.
14. Гомелля В. Б. Очерки экономической теории страхования: [монография] / В. Б. Гомелля / Под ред. Е. В. Коломина. – М. : Финансы и статистика, 2010. – 352 с.

Рассмотрена сущность понятия «экономический риск», обозначены основные характеристики рискованных ситуаций. Установлены составляющие страхового риска и выделены его признаки. Приведена интерпретация страхового риска и форм его преобразования в новое качество. Определены основные и дополнительные критерии страхового риска. Разделены признаки экономического и страхового рисков.

Ключевые слова: экономический риск, рискованная ситуация, характеристики рискованных ситуаций, страховой риск, критерии страхового риска, вероятность страхового события.

The essence the concept of «economic risk» is considered, the key characteristics of risk situations are outlined. Components of insurance risk are defined and its features are determined. The interpretation of insurance risk and its transformation to a new quality is presented. The basic and additional criteria of the insurance risk are established. The signs of economic and insurance risk are distinguished.

Keywords: economic risk, risky situation, insurance risk, characteristics of risk situations, insurance risk, criteria of the insurance risk, the probability of the insured event.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Пилипенко Ю. І. Надійшла до редакції 6.02.14 р.